

Aspectes de l'obra didàctica d'Eduard Valentí i Fiol amb especial esment de la *Sintaxis Latina*

Pedro L. Cano Alonso - UAB

Fa més de vint anys vaig recordar la figura de Valentí i Fiol a la *Revista de Catalunya* (76, Agost de 1993. “Eduard Valentí i Fiol, record d'un humanista i la seva obra”). Els continguts reelaboraven i documentaven una conferència feta a mitjans dels anys setanta a l'Ateneu de Barcelona, i que no havia publicat abans. He revisat aquest treball, més biogràfic, que surt reproduït entre les pàgines d'aquest recull. Però vull també afegir-hi, a tall de reflexió tardana o de postilla, algunes més en torn de la seva obra més coneguda: la *Sintaxis Latina* (1945 / 1999 20^a ed.), i, per extensió, glossar també els seus llibres didàctics, o millor, la didàctica dels seus llibres.

No és una cita trivial que l'article en revisió havia estat suggerit mentre treballava sobre la figura d'un jurista, que va deixar empremta de filòleg: el britànic Henry John Roby (1830-1915), sobre qui havia publicat un any abans “Sobre la *Latin Grammar* de Henry John Roby: recuerdo de un viejo clásico y especialmente de su sintaxis” (1992, *Fav.* 14/2: 7-18). Es tracta d'un gramàtic essencial –però amb prou feines present en les bibliografies espanyoles-, i de qui vaig escriure: “*Algunas batallas dialécticas sobre la tradición, no tienen sentido contra las observaciones pragmáticas del viejo Roby, exhaustivas, pero exentas de todo dogmatismo*” (:8). M'havia referit allí a l'existència de “fonts ocultes”: “*La de Roby –escribia- ha podido ser una de esas obras modestas, que se consultan para citar otras de mayor consideración: caso de quienes citan a Pauly, cuando han leído Daremberg, a Bassols por Valentí o a Hoffman per Basols*” (:11). Més o menys en aquest punt, recordo que vaig anotar: “*escribir sobre la obra de Valentí i Fiol*”.

El cas és que el professor Valentí i Fiol mai es va apassionar per la lingüística teòrica, era un filòleg de continguts. Li interessaven els *realia*. Dominava el llatí i la seva gramàtica històrica, al mateix nivell brillant que algunes llengües modernes. I ho traduïa –al català o al castellà- amb la mateixa precisió professional i elegància estilística que, posem per cas, l'alemany. Per això la seva versió espanyola del *De rerum Natura* de Lucreci –un text molt complex i de vegades ambigu, si no extravagant- es llegeix amb interès àdhuc aïllada del text llatí que va revisar i va anotar per a *Alma mater*, i es reedita de tant en tant (v.g.: *De rerum natura / De la naturaleza*. Lucrecio. Prólogo de Stephen Greenblatt. Traducción, prólogo y notas de Eduard Valentí Fiol. Acantilado. Barcelona, 2013. 608 páginas).

El seu distanciament de la lingüística teòrica pot il·lustrar-se amb la pregunta que em va fer durant una classe, o una conferència potser. Ell m'havia encarregat -durant la malhauradament breu època que vaig ser ajudant seu- que parlés en to didàctic sobre la presència de les laringals indo-europees en el vocalisme llatí, i s'asseia entre els assistents, estudiants suposo en la seva majoria, si no tots. Sincerament, no puc recordar-ho amb exactitud. Fa tants anys que àdhuc em vaig basar en l'oblidada teoria de Rodríguez Adrados, amb el concurs de Molina Yébenes, i una breu lectura d'un recent Monteil que els ignorava tots dos. Doncs bé, va deixar que els assistents fessin les seves preguntes. (Recordo amb certa sorpresa que van fer algunes). Després, en un cuidat to d'ironia amable que destil·lava complicitat, va intervenir: “¿Cree usted que podría pronunciar una?” Davant la meua irremediable negativa, va afegir: “Siempre las he imaginado como el estertor de un moribundo”.

La gramàtica en general i la sintaxi en concret l'interessaven com a “ciència aplicada”. La seva posició és evident en el pròleg brevíssim –torno a la *Sintaxis Latina*-, que el seu pragmatisme converteix en “*Advertencia preliminar*”. Se sentia professor i va conrear especialment alguna de les

branques més injuriades pels jutges de mèrits i *curricula*: la didàctica i la traducció. Ell era un humanista, interessat per la presència dels clàssics en la literatura moderna i professionalment dedicat a la seva transmissió.

Però una sintaxi llatina amb idees clares i intenció didàctica el va convertir en el llatísta més conegut d'Espanya. Eduard Valentí no va ser l'únic gramàtic –cal reivindicar aquest terme– de prestigi *malgré lui*. Certa vegada, a la fi dels anys setanta del segle passat, vaig coincidir en el Talgo Barcelona-Madrid amb el professor Lisardo Rubio, ja a la Complutense, però que havia estat catedràtic a Barcelona (1950 a 1967). Braç a braç varies hores –era un home de conversa inescapable–, va tenir temps de parlar de tot una mica. En un moment determinat, em va confessar que la seva *Sintaxis Estructural* en dos breus volums (1966 i 1976), que li va fer famós entre els col·legues europeus, era un entreteniment, i que el sorprenia ser conegut com a lingüista, quan el seu camp era la crítica textual. Molts anys abans, d'estudiant, jo li havia preguntat en el claustre de la Universitat de Barcelona: “¿Dr. Rubio, qué sintaxis me recomendaría?” I ell va contestar-me: “Cómprese la más pequeña. Dirá menos tonterías”.

Vaig pensar que la de Valentí i Fiol ja la tenia, i he consultat bastants altres al llarg de la meua vida. No és que Rubio tingués tota la raó. Com aquell personatge del *Filomeno a mi pesar* de Torrente Ballester, tenia raó, però no la tenia tota i, la poca que tenia, no servia per a res. Però la seva *boutade* era la *boutade* d'un savi, com la de Valentí sobre les laringals. I bé, allò innegable és que, amb vint edicions en 1999, la *Sintaxis Latina* segueix a la venda. Fem un petit repàs.

Valentí basa la seva sintaxi en les “*nociones elementales incluidas en los manuales anteriores*” (: *Ejercicios Latinos, Primera antología latina*). Es proposa –diu (:5)– “*ofrecer una exposición del sistema sintáctico de la lengua latina, lo bastante sencilla para poder ser asimilada por los*

estudiantes de Enseñanza Media y lo suficiente completa para resolver los problemas que plantea la lectura de los clásicos”.

Sorprèn pensar que Valentí es referia a alumnes de 10 a 17 anys, que estudiarien llatí des de primer a setè de batxillerat (més quatre anys de grec). Fastigueja, tanmateix, comprovar com el llatí i el grec solament van interessar en el franquisme per cobrir hores i evitar el pensament lliure, precisament en nom d'aquell “*el latín enseña a pensar*”, que oculta un “mentre declinen i analitzen estructures buides, no pensaran en problemes concrets”, i considera com a “pensar” les aplicacions mecàniques de raonaments induïts. Un bon exemple que si hom aconsegueix que es repeteixin lemes, els ciutadans es creuen que pensen; i els professors, que ensenyen a pensar. És clar que el llenguatge ensenya a pensar, però no necessàriament el llatí, sinó qualsevol llengua, i millor es fa amb quantes més es dominen. Valentí –represaliat pel règim- eludeix subtilment la qüestió, aclarint que la seva sintaxi serveix per a “*hacer posible la traducción*”, raó per la qual –diu- no tem caure en “*observaciones propias de la estilística*”.

No necessita més per deixar clares tres coses: Una, concep la sintaxi com un sistema; dos, es dirigeix a un tipus de lector concret. Diríem avui que defineix el seu *target*. I tres, el seu llibre és suficient per entendre els problemes de comprensió dels textos. Marcat l'objectiu en oferir una eina per a traduir, afegeix exercicis pràctics, que ocupen més de la quarta part de l'obra. I un lèxic. D'una part, queda diàfanament connotat que la sintaxi, tal com es concebia en 1945, no és un camp ben delimitat. D'altra que, dins d'un ample concepte d'*estilística*, doncs inclou fraseologia, l'ordre de les paraules i observacions de tipus retòric, s'aproxima a la més actual sintaxi del text. I és “sintaxi aplicada”, un manual auxiliar del traductor. Cal preguntar-se si amb el desenvolupament de la semàntica en solució de continuïtat amb la sintaxi, que es va donar a partir d'avançats els anys setanta,

Valentí hauria reescrit la seva obra. La meva hipòtesi és que no: que s'hauria dedicat a la seva càtedra universitària i, amb ella, als estudis de tradició clàssica o, tal vegada a noves edicions bilingües anotades d'autors clàssics.

A mitjans dels anys quaranta, es treballava a Espanya per fixar la tradició germana de la gramàtica històrica com a fonament de l'estudi de la lingüística llatina. En el mateix 1945, va publicar el C. S. I. C. la *Sintaxis històrica de la lengua latina Vol. I*, de Mariano Bassols, i en 1956 els dos volums del cèlebre manual (amb exemples que no citen la font amb precisió), destinat a copar els estudis universitaris de bona part d'Espanya, amb efectes contundents en la mentalitat del llatí mitjà. Un parell d'anys després, en 1947, Antonio Tovar abordaria la seva *Sintaxis Latina*. Tots dos les van emmarcar en un *opus magnum*, que no arribaria a consumir-se. En les respectives abundàncies teòriques –la de Tovar (que sí anota les fonts) era molt més breu, però conceptualment molt millor–, cap de les dues contenia amb prou feines gens útil per traduir un text, que no estigués més precís, més concís i més clar, en l'opuscle de Valentí i Fiol, que es va convertir durant dècades en un llibre de capçalera de bona part dels professors de llatí a Espanya (equilibrant sens dubte els excessos dogmàtics d'en Bassols).

En l'obra en qüestió, no hi ha inquietuds doctrinals. Amb les seves fonts en la gramàtica històrica, la fixació expressa de la franja lingüística en el llatí clàssic conforma un enfocament sincrònic i una sintaxi taxonòmica essencial i acurada. Solament es mostra interès en l'ordre i en la claredat, en fugir l'enrevessat i cercar la utilitat immediata. Aquest enfocament suggereix influències dels estudiosos britànics dels anys trenta, que mostren interès didàctic en el seu treball, que s'esforcen per arribar al fons de la qüestió sense deixar gens en el tinter, però més àdhuc per què arribi al nombre més gran possible de lectors. O dels manuals italians –d'aquesta mateixa època– pendents de la seducció científica del deixeble. Queda per veure què evolució hagués seguit la carrera de

Valentí i Fiol, si hagués arribat a consumir la llarga estada a Alemanya, prevista en la beca ja concedida, que es disposava a gaudir quan va esclatar la Guerra Civil —estrany oxímoron—, i va segar la seva carrera.

Des del primer quart de segle passat, havien començat a evolucionar les obres didàctiques pensades per a l'educació secundària. Poques van transcendir, i en els anys quaranta van proliferar. En el cinquanta, seixanta i setanta, esdevingueren un filó per a les editorials, i es van produir obres interessants, la glossa de les quals no és objecte d'aquest treball, encara que cal observar que bé li aniria a la Filologia Clàssica, si tots els llicenciats joves tinguessin incrustades en la seva memòria les dades d'alguns dels llibres didàctics pensats per als adolescents. Malament, perquè la memòria porta dècades menyspreada, i segueix volant el tòpic que a l'ensenyament hi ha massa dades memorístiques, quan freguem l'encefalograma pla. I valgui una altra referència directa al professor. Un dia, enmig d'una xerrada de cafè a Sant Cugat, em va fer observar: “¿Se ha fijado usted en que está de moda presumir de no tener memoria?”. Després va posar alguns exemples entre noms d'actualitat, per concloure: “*El próximo paso será presumir de falta de inteligencia*”.

Els professors de l'època, primitius autors d'obra didàctica, deia, van treballar sobre manuals llavors recentment editats que àdhuc es consulten avui dia, com la *Morfologia* d'Ernout (1927), o la *Fonètica* de Niedermann (ambdues no van ser desbancades fins a 1970 per l'obra de Monteil). I van conèixer probablement la *Gramática Latina* d'Andrés Bello, Xile 1838, que no va circular a Espanya fins a l'edició de les obres completes a Veneçuela, 1958, però l'edició xilena encara no retocada pels seus deixebles podria consultarse a les biblioteques universitàries. Uns autors desenvolupaven obres globals, que sota el nom de “gramàtica”, tendien a abastarho tot en cada publicació, com ara, v. g., el catedràtic de Màlaga, i prevere, Miguel Sánchez i Sánchez que emprèn entre el final de la Guerra Civil i principis de 1944 una *Gramática La-*

tina, que, en 3 volums, desenvolupa set cursos amb quaranta lliçons cadascun. O el galleg Julio Feo García, autor en 1948 d'una *Morfología Latina y nociones de Sintaxis*, que afegia dades sobre onomàstica i pesos i mesures. O la *Gramática latina* de Joan Llauro Padrosa en 1935, que aspirava segons el propi autor a ser un *Método de Latín*, però que en la segona edició (1940) procurava temperar per als alumnes per llur "*limitada capacidad de comprensión*" i se cenyia a la gramàtica pura i dura. No falten curiositats com el *Curso elemental de lengua latina* que va escriure el prevere Enrique Chao Espina, més que abreujat i en format de *breviario*. Diguem, per no sortir-se de camp, que va haver-hi autèntics best seller dels manuals, com els de Bosch (1932, Palma de M.), caracteritzats pels continus quadres esquemàtics i els llarguíssims lèxics, el volum tercer dels quals es dedicava a la sintaxi; els de Pariente –pot ser que els més propers a Valentí- o de Segura i diversos altres. Les obres de Valentí van ocupar durant tres dècades un lloc distingit. La *Sintaxis Latina* es va mantenir al capdavant.

La seva obra didàctica, la va organitzar en forma de manuals successius, amb mesurada càrrega teòrica: *Primer Libro de Latín*, *Gramática Latina*. I destinats a pràctiques: *Ejercicios latinos*, *Primera antología latina*. El conjunt deixa apuntar fonts variades, que el mostren plurilingüe i superen la tradicional bibliografia germànica, malgrat que entre les seves obres de capçalera hi hagués *Ludus Latinus* de Boesch i Michaelis (Teubner, 1933). Així, amb el llibre de Giovanni Zenoni, *La Sintassi Llatina* (1^a ed. a Venècia, 1926), autor també d'una gramàtica, comparteix uns temes semblats –gens de particular, doncs estan en el 90% dels manuals didàctics-, i vocabulari. Zenoni conté també una enorme quantitat d'exercicis pràctics, amb apèndix; i es fa llarg i desmanegat: portaria dues o tres hores diàries de dedicació intensiva poder aplicar-ho en un curs. Més o menys contemporanis, els cinc llibres d'Antonio Amante, dedicats a nens a partir dels deu anys, comparteixen virtuts i defectes amb els de Zenoni:

dades concretes, resumides i dosades, amb abundant quantitat de pràctiques i antologies.

En una època en què es feia classe diària de llatí, les obres de Valentí eren realistes i es podien acabar en el curs previst. Compartia concisió, i detalls metodològics, amb la part dedicada a sintaxi de la *A New Latin Grammar* d'I. A. Sonnenschein (1917, Oxford Clarendon Press), que ofería una proposta terminològica unificada. I mostrava, per cert, un probable seguiment de l'obra de Roby, encara que no crec haver-ho vist en les seves escasses cites. El seu interès per aplicar el coneixement de la sintaxi a la traducció, i la reflexió sobre la llengua vehicular a partir del llatí, es comparteix en general també amb les directrius dels mètodes britànics de l'època, a l'estil de, posem per cas, el *Latin for today*, dos cursos, de M. D. Grey i T. Jenkins publicat a Glasgow en 1932, la influència del qual es nota també en els altres llibres de text.

No he sabut trobar en Valentí trets d'influència de l'anomenat "mètode directe", que van aplicar en textos escolars R. B. Appleton, W. H. Rouse, S. O. Andrew, W. H. S. Jones i uns altres (en publicacions d'Oxford i de Cambridge, des de 1913, que va tenir suport sonor editat per Linguaphone). Però no tota la preocupació didàctica es donava en autors italians o britànics, Valentí va conèixer sens dubte el mètode de Haermann Schnitzler, que avançava en petites dosis de morfologia, sintaxi i exercicis de forma combinada, un excel·lent exemple d'allò que en el llenguatge col·loquial de la meua joventut haguéssim dit (en castellà) el "*método machaca*", un llibre que, a més, s'havia traduït a l'espanyol en 1922 (Herder), un mètode no llunyà del de A. M. Cook (1927, Macmillan, London), que separava coneixements gramaticals i sintàctics, en dues parts, amb dosis mínimes de dades teòriques i una llarguíssima sèrie d'exercicis pràctics destinats a estimular la memòria. Un sistema no gaire diferent tampoc del *Cours de Latin* de Georquin i Berthaut, que incloïa (des de 1925) tres nivells (presentats com *Gallus*

discens) i gramàtiques corresponents. Autors més contemporanis deixen la seva empremta en l'obra del professor Valentí: el *Methodes de la langue latine*, publicat en Hachette per Maquet, Roger, Beslet, Fontanier y Soufflet, que circularen en França els anys quaranta i cinquanta (sempre del segle passat). Cal remarcar que Hachette portava ja dècades publicant nombroses obres de didàctica de les llengües, amb un lloc ben especial per al llatí, i que, al nord dels Pirineus, els professors de llatí inspiraven els seus exercicis en la metodologia, avançada al seu temps, dels *Exercices Latins* de A. Pressard, a partir de la gramàtica de Bréal i Person (1899). I disposaven també d'un model teòric, aquí sí de caràcter pedagògic: *Com aprendre le Latin a nos fils*, de J. Bezard (Vuibert, Paris, 1914), més de quatre-centes pàgines amb models de treball segons experiències personals. No és difícil trobar-ne trets a l'obra de Valentí i Fiol.

No fa falta insistir sobre el fet que, en l'època, es fomentava l'estudi de les llengües clàssiques en l'Europa més romanitzada. I en ella incloc Gran Bretanya, segons els mateixos mètodes que he consultat reconeixen amb orgull. Com en els textos anglesos, en els manuals espanyols de la república, es comunica l'interès per la cultura clàssica, encara que no pocs van vestits de sotana (de *clergyman* els britànics). L'obra de Valentí esquivava traços ideològics i, en els lectors, mestres i alumnes, apel·la sempre a la intel·ligència, fins i tot quan entra en usos i costums, com en *Aurea Roma* i en *Roma Aeterna*, ben posteriors a la *Sintaxis Latina*. Solament hi ha llengua i cultura llatina en els seus llibres, no hi ha missatges subliminars, ni molt menys consells voluntaris. Amb prou feines alguna enyorança ciceroniana i pensaments reflexius de lliure interpretació, com hom veurà de seguida. No obstant això, deixa una petjada subtil de la seva manera de pensar, i ho fa precisament en els exemples.

Els qui formem part de les generacions que van fer el batxillerat en els anys cinquanta i vam ser instruïts pels llibres de text de l'època, recordem avorrits l'aroma manipu-

lador que sortia d'uns exemples ben farcits de lemes sobre l'amor a la pàtria, el sacrifici, la fe (la veritable, sens dubte), el respecte a les tradicions i els principis ètics i polítics (n. b.: *los principios del "movimiento nacional"*): la superioritat dels homes, la humilitat en les dones, les obligacions religioses, i molts altres temes "formatius".

Els exemples de Valentí Fiol –tornem de nou a la *Sintaxis Latina*, per més que els dels seus manuals didàctics eren del mateix caire-, passen de missatges ideològics, però no defugen completament els tòpics, sempre extrets d'originals clàssics i amb nul·la presència de llatins macarrònics. Tanmateix, molts circulen per tradició entre els llibres didàctics potser des del renaixement, i molts també són presents al *Tessoretto della latinità* (Nàpols, 1836) de Francesco Fuoco (Gràcies al professor J. M. Brucart, per fer-m'hi pensar). Alguns són inclosos als *Aurea dicta*.

Non obstant, els que donen suport a les regles sintàctiques de Valentí i Fiol, tendeixen al pensament filosòfic, i a les anotacions històriques o sobre dret. Tanmateix, semblen, de vegades, reflexionar sobre la seva pròpia situació d'intel·lectual agredit en la llibertat personal i professional. (Ja vaig fer algun suggeriment d'aquest caire en comentar la seva obra a l'article citat de *Revista de Catalunya* i em ve al cap l'anècdota que explica la professora Bosch en el mateix sentit parlant sobre el *De rerum natura*, a poques pàgines d'ací). Així les coses, en un bosc d'exemples, com qui troba una fulla amagada entre els arbres, l'estudiant de la *Sintaxis Latina* descobrirà, sota les estructures, reflexions sobre els vaivens de la fortuna⁸², l'arbitrarietat del poder⁸³, la fermesa

⁸² "*res humanae fragiles sunt et caducae*" (Cic. *Amic.* 27, 102), "*secundae res, imperia, victoriae fortuita sunt*" (Cic. *Off.* 2, 20), (:13); "*verberat nos et lacerat fortuna?. Patiamur*" (Sen. *Prou.* 1, 4, 12).

⁸³ "*illa legatio non est, sed denuntiatio*" (Cic. *Phil.* 6, 4) (:13); "*te non praeteriit quam sit difficile sensum in re publica deponere*" (Cic. *Fam.* i, 8) (:28); "*crudelis tyrannus omnibus bonis crucem et tormenta minitatur*" (Cic. *Phil.* 18 y 21) (:39).

d'ànim⁸⁴, el pacifisme⁸⁵, la força democràtica del diàleg (*ergo*, de la retòrica) i de la llei⁸⁶, l'experiència vital⁸⁷, la formació constant de l'intel·lectual i el respecte a les idees alienes⁸⁸, la prudència⁸⁹.

Metodològicament, la clau de l'èxit de la *Sintaxis Latina* és que l'autor s'atén als canons clàssics de claredat, precisió i concisió. És a dir, exposa cada objecte de manera que inclou tot el que interessa, sense desbordar-se per excés, ni caure en l'ambigüïtat. Destaca, doncs, la seva moderació en la taxonomia casual, que tantes sintaxis llatines i gregues han portat a la vora del ridícul. En aquest marc, aborda les construccions d'espai i temps, en les lliçons dels casos corresponents, de manera que s'arriba amb facilitat a les teories més modernes que atribueixen a la semàntica els conceptes d'inici, mitjà i fi; i de separació, tendència o direcció, que abasten lloc i temps (i també el desenvolupament causatiu). A l'altura queden la normativa dedicada als graus de l'adjectiu, on resulta fàcil l'aprenentatge comparat -valgui la redundància dels comparatius i superlatius. Brillants són també les seves

⁸⁴ “*qui currit stadium eniti debet ut vincat*” (Cic. Off. 3, 42) (:29), “*non debemus ita cadere animis*” (Cic. Ad Fam. 6, 1) (:48); “*tu ne cede malis, sed contra audentior ito*” (Verg. Aen. 6, 95) (109)

⁸⁵ “*omnia sunt misera in bellis ciuilibus; sed in illis nihil miserius quam ipsa victoria*” (Cic. Ad Fam. 4, 9) (:83); “*alienum est a sapiente non modo iniuriam cui facere, verum etiam nocere*” (Cic. De finibus. 3, 71) (:48);

⁸⁶ “*ratio et oratio docendo, discendo, communicando, disceptando, iudicando, conciliat inter se homines*” (Cic. Off. 1, 16, 50) (:118); “*veritas laborare potest, vinci non potest*” (Liu. 22, 39, 19: *Veritatem laborare nimis saepe aiunt, exstingui nunquam*), “*ea natura multitudinis est: aut seruit humiliter, aut superbe dominatur*” (Liu. 24, 25, 7) (:137); “*qui adipisci veram gloriam vult, iustitiae fungatur officii*” (Cic. De off. 2, 43) (:109).

⁸⁷ “*non scholae sed uitae discimus*” (Sen. Epist. 106, 12: *non uitae sed scholae discimus*) (:38). Didàcticament invertida, manté el missatge.

⁸⁸ “*eorum philosophorum multitudo infinita librorum est, quos non contemno equidem, quippe quos nunquam legerim*” (Cic. Tusc. 2, 6-7) (:183).

⁸⁹ “*inimicum quamvis humilem prudentis est metuere*” (Pub. Syr.)(:192).

explicacions sobre l'infinitiu, les quals destaquen la categoria de nom i que l'equivalència verbal es dona sobretot en la traducció; de manera paral·lela, el corresponent a participis com a formes adjectives. Ni tan sols els usos del subjuntiu o la casuística de la *consecutio temporum* ofereixen dificultats al lector. No és estrany, doncs, que aquesta bona organització profundament racional, perfectament sistematitzada amb la memòria, hagi atret els opositors durant dècades, ja que, amb el Valentí Fiol inserit al cap, costa molt menys llegir les desmanegades i laberíntiques explicacions dels manuals universitaris. S'afegeix als seus atractius la infinitat de consells de traductor expert, que un professional pot entendre i usar sense dubte millor que el llatí adolescent –una espècie extinta ben pensat- a qui va ser dirigit alguna vegada. Va haver-hi, és cert, un temps en què cap estudiant de “lletres” hagués passat a la universitat sense dominar els continguts de la *Sintaxis Latina*. Avui es donen graduats que la ignoren. Que ignoren la impossibilitat d'aconseguir coneixement competent de les modernes sintaxis semàntiques (de qualsevol llengua romànica i fins i tot de les anglogermàniques) sense dominar alguna cosa com la *Sintaxis Latina* de Valentí i Fiol. Resulta, per fi, imprescindible citar que aquesta capacitat de síntesi va arribar al límit de l'impossible, quan va resumir el conjunt de tota la seva obra gramatical dintre les trentaset pàgines que conformen la *Gramàtica Latina* inclosa en el volum VI de l'Enciclopèdia Labor (1958), amb morfologia, sintaxi, exercicis i lèxic. I sí, bastaria per mantenir un bon seminari d'introducció al Llatí.

En la primera part, m'he mostrat escèptic sobre si Valentí i Fiol hauria refet la *Sintaxis Latina*, pensant-li desitjós de recuperar la carrera d'humanista que van truncar els mateixos que truncaren una república legítima. És difícil saber-ho, com és difícil datar l'antologia de textos que va deixar mecanografiada entre els seus abundants papers de treball amb l'aparent finalitat de fer un nou llibre. Com és difícil induir intencions de la sèrie de llibres didàctics, sobre tot an-

glesos i nord americans, que guardaba i evidentment consultava –estan anotats i contenen papers manuscrits- quan tots el seus llibres eren publicats: les versions renovades (1960) de *Latin and the Romans* de Jenkins i Pelzer, *A basic course in Latin* de O'Brien i Twombly (1963), *Using Latin* de Horn, Flagg y Forbes (1961), *A programmed Latin Course* de Morris (1967), *Our Latin Heritage* de Hines, Welch y Bacon (1966), entre varies d'altres. Potser senzillament es mantenia informat per a les seves classes, potser es proposava per a fer una nova generació de llibres per a l'ensenyament secundari.

En aquest punt em detinc, a cop de destrat, com a cop de destrat es tallaren –i es tallaren dues vegades- els propòsits d'un dels millors llatinistes del segle passat. Les pàgines que signo pretenen només mostrar el meu respecte pel mestre i, concretament per una obra d'èxit al seu camp, que voluntàriament emmarcà com a obra didàctica i utilitària, un camp a què dedicà la seva vida. I voldria també remarcar que els filòlegs que assumeixen aquestes tasques –en Valentí és un paradigma- no poden amagar amb la seva modèstia l'equilibrat esforç de recerca i coneixement que cal per a quedar-se en segona fila i construir obres útils, rarament reconegudes pels censors de la saviesa.

Pedro L. Cano Alonso – UAB